

DEMOGRAFSKA POLITIKA U HRVATSKOJ

1) STANJE I DUGOROČNE TENDENCIJE

U Hrvatskoj je već nakon popisa 1971. godine bilo očito da će zbog iseljavanja i ubrzanog smanjivanja broja živorođenih za dvadesetak godina uslijediti pad ukupnog broja stanovnika. To se nije moglo vidjeti iz službenog broja ukupnog broja stanovnika koji se objavljivalo nakon popisa 1971., 1981., 1991. Naime, prema službenoj (međunarodnoj) popisnoj metodologiji sve do popisa 2001. u ukupan broj stanovnika ubrajane su i osobe koje su bile na tzv. privremenom radu u inozemstvu. U ukupna broj živorođenih Hrvatske ubrajana su i djeca rođena u inozemstvu. To je stvaralo privid da je bolja demografska slika nego što je, i to upravo u seoskim naseljima u Hrvatskoj odakle je bilo i najviše iseljenih.

Činjenica je da su naši „inozemci“, u velikoj većini, ondje stalno i živjeti. Broj povratnika u Hrvatsku, s rada u inozemstvu, više je nego kompenziran novim iseljavanjem. U popisu 2011. godine u ukupna broj stanovnika nisu uključene osobe koje stalno prebivalište u inozemstvu. Domovinski rat samo je ubrzao odavna započete nepovoljne demografske procese. Upravo su trajno emigracijska područja u Hrvatskoj bila i najviše pogođena Domovinskim ratom

- a) **Broj stanovnika od 1991. do 2011. pao je sa 4.499.49 na 4.284.889.** Zbog iseljavanja iz Hrvatske i prirodnog smanjenja procjenjujem da danas **(kraj srpnja 2016) Hrvatska ima oko 4.100.000 stanovnika.**
- b) Na razini čitave Hrvatske prirodno smanjenje (broj umrlih veći od broja živorođenih) traje neprekinuto od 1991. godine. **Hrvatska ima od 1991. do kraja 2015. godine prirodno smanjenje za – 209.482 osobe.** Slikovito rečeno: u tom vremenu, samo zbog većeg broja umrlih nego živorođenih, nestalo je stanovništvo veličine Istarske županije (prema popisu 2011. Istarska županija imala je 208.055 stanovnika).
- c) **Prema podacima Državnog zavoda za statistiku u 2015. godini sve županije i Grad Zagreb imaju prirodno smanjenje.** Međutim, u nekim županijama prirodno smanjenje započelo je prije više od 40 godina. Bjelovarsko–bilogorska i Koprivničko–križevačka županija imaju prirodno smanjenje od 1968, Virovitičko–podravska od 1972, Ličko–senjska od 1973., i tako je iz godine u godinu rastao broj županija sa prirodnim smanjenjem.

- d) Dovoljno je vidjeti dugogodišnje podatke o kretanju broja živorođenih i umrlih na razini općina, gradova i županija i zaključiti da Hrvatska na preko 90% svog teritorija biološki nestaje. Demografski se prazni u toj mjeri da nema tko, ne samo oživiti taj prostor, već nema stanovništva koje bi moglo pokrenuti gospodarski razvoj.
- e) U velikoj većini seoskih naselja prevladava starije stanovništvo za koje će trebati izdvajati sve više i više sredstava za socijalnu skrb.

2) PROJEKCIJE STANOVNIŠTVA – BUDUĆE DEMOGRAFSKE VELIČINE

- a) Postavlja se pitanje: Kakve će demografske promjene uslijediti do 2051. godine, ako se nastave dosadašnji demografski trendovi, što znači da se i dalje neće provoditi odgovarajuća populacijska politika. Dakle, ako se nastave dosadašnji demografski trendovi, onda će ukupan broj stanovnika pasti sa 4.284.889 iz popisa 2011. godine na 3.456.866. stanovnika do 2051. godine No, iza ovog smanjenja ukupnog broja stanovnika stoje zaista drastične promjene u dobnom sastavu stanovništva koje će biti zaista krajnje restriktivan čimbenik gospodarskog razvoja. Projekcije dobne strukture stanovništva Hrvatske pokazuju: prvo, broj mladih (0-14 godina) smanjuje se do 2051. brojčano za 35,5% i prema udjelu u ukupnom stanovništvu pada na 12%; drugo, broj stanovništva u radnom kontingentu (15-64 godine) također se smanjuje do kraja projiciranog razdoblja za 31,5% i prema udjelu u ukupnom stanovništvu pada sa 67 na 57%; treće, broj starog stanovništva (65 i više godina) do 2051. godine porastao bi za 40,8%, dok bi njihov udjel u ukupnom stanovništvu porastao čak na 31%. Ukupno bi se stanovništvo Hrvatske prema tome smanjilo u projiciranom razdoblju isključivo zbog smanjenja broja mladih i broja stanovnika u radno sposobnoj dobi a istovremeno bi značajno porastao broj osoba starih 65 i više godina. Zbog priljeva sve malobrojnijih naraštaja u radnu dob broj stanovnika u radnom kontingentu (15 do 64 godine) u Hrvatskoj smanjio bi se s 2.873 tisuće u 2011. godini na 1.968 tisuća u 2051. godini, znači za 906 tisuća ili za 31,5%.
- b) Projekcije na razini županija pokazuju da će veliki prostori u Hrvatskoj postati „demografska pustinja“. Na temelju porasta/smanjenja ukupnog broja stanovnika do 2051. godine županije se mogu razvrstati u pet skupina: prva sa dvije županije s porastom broja stanovnika (Zadarska i Zagrebačka); druga sa osam županija koje imaju smanjenje ukupnog broja stanovnika od 0 do 20% (Grad Zagreb, Dubrovačko-

neretvanska, Istarska, Splitsko-dalmatinska, Varaždinska, Međimurska, Primorsko-goranska, Krapinsko-zagorska); treća sa šest županija koje imaju smanjenje broja stanovnika između 20 i 40% (Koprivničko-križevačka, Osječko-baranjska, Brodsko-posavska, Vukovarsko-srijemska, Bjelovarsko-bilogorska, Virovitičko-podravska); četvrta sa pet županija koje imaju smanjenje broja stanovnika između 40 i 60% (Karlovačka, Šibensko-kninska, Požeško-slavonska, Ličko-senjska, Sisačko-moslavačka).

3) DEMOGRAFSKA POLITIKA

- a) **U Hrvatskoj se nikada nije postiglo opće suglasje glavnih političkih, gospodarskih i društvenih aktera oko politike razvoja stanovništva.** Da je to tako, potvrđuju i dokumenti koji su dosada usvojeni i koji nikada nisu provedeni. U tom smislu su usvojeni u Hrvatskom saboru i Vladi dokumenti: Nacionalni program demografskog razvitka (1996.), Nacionalna obiteljska politika (2003.) i Nacionalna populacijska politika (2006.). Prethodna je vlada bježala od tog problema i nije ni spominjala demografsku problematiku. Dakle, nijedan od tih dokumenata nije proveden, a provodile su se tek pojedine mjere iz područja socijalne politike koje ne mogu dati rezultata. Usto, u pojedinim razdobljima provodile su se i restrikcije dječjih doplataka i duljine plaćenog porodnog dopusta, što je unijelo nesigurnost oko stalnosti postojećih mjera i brzi pad broja živorođenih. Nevolja je, dakle, što od samog početka nije bilo političkog i društvenog suglasja oko oblikovanja dugoročne populacijske politike u Hrvatskoj. Činjenica je da se i danas demografski trendovi drže marginalnim problemom. Nikakva pouka ni osobita naobrazba nije bila potrebna da bi se shvatilo kako je Hrvatskoj potrebna demografska politika koja će zaustaviti pad ukupnog broja stanovnika, dugogodišnje smanjivanje broja živorođenih nataliteta i depopulaciju ruralnih prostora i iseljavanje.
- b) Polemika vođena u Francuskoj krajem 19. stoljeća u mnogočemu se podudara s onom vođenom u Hrvatskoj oko demografske problematike u zadnjem desetljeću 20. stoljeća. Tako je u Francuskoj potkraj 19. stoljeća tema smanjenja stanovništva počela ozbiljno uznemirivati javno mnijenje. Širina problema i narav njegova rješenja bili su predmetom oprečnih procjena koje se samo djelomice poklapaju s podjelom ljevicadesnica. Općenito su tada onovremeni desničarski krugovi bili osjetljiviji prema tom pitanju od ljevičarskih u kojima se sumnjalo da natalističke preokupacije smjeraju bilo na jačanje vojske, bilo na povećanje izborne važnosti brojčano velikih obitelji za koje se pretpostavljalo da „ispravno glasaju“. I stavovi onovremenih ekonomista pokazuju:

ako je u pitanju demografska problematika, nije moguća jasna podjela na ljevicu i desnicu. Liberalni su ekonomisti smatrali da briga oko nepovoljnih demografskih kretanja ne može opravdati uplitanje države. Izlazeći iz onodobnih ideoloških shema i francuski ekonomisti ljevičari zabrinuli su se za nepovoljna demografska kretanja. To je slikovito predočio Charles Gide (1847.-1932.) govoreći da je „Francuska otočić od šećera koji se topi“. Inspirirana smanjivanjem nataliteta, Francuska već 1920. godine uvodi izrazitu pronatalističku varijantu ekspanzivne populacijske politike. Upravo Francuska može poslužiti kao primjer kako se sustavnom i dugoročnom populacijskom politikom mogu preokrenuti nepovoljni demografski trendovi. Moglo bi se pomisliti da u tome veliku ulogu imaju imigranti, ali to nije tako. Imigranti imaju udjela, ali to je samo manji dio objašnjenja, jer da su imigranti ključni za postizanje pozitivnih demografskih trendova onda bi, obzirom na njihov broj, najbolje demografske trendove u Europi imala Njemačka, a ona nasuprot tomu ulazi u skupinu europskih zemalja s najlošijim demografskim trendovima jer nema odgovarajuću obiteljsku politiku. Stoga se Francuska danas uzima kao zemlja koja dugo i uspješno provodi pronatalističku varijantu populacijske politike. Treba mjerama oblikovati uvjete da osoba koja želi imati djecu u tome ne bude ograničena materijalnim uvjetima i javnim servisima koje će omogućiti zaposlenost izvan kuće i podizanje djece. Jedino je u tomu slučaju osoba slobodna, hoće li ili neće, i koliko će imati djece. Treba, dakle, oblikovati uvjete za slobodnu odluku. Dakle, populacijskom politikom se nipošto ne „tjera“ ljude da imaju veliki broj djece, već cilj smanjiti nesklad između željenog i ostvarenog broja djece, a taj je nesklad, prema najnovijim istraživanjima u Hrvatskoj, od 0,8 do prosječno jedno dijete po ženi u fertilnom razdoblju.

- c) Nerijetko se u Hrvatskoj u medijima i istupima pojedinaca, koji nisu u dovoljnoj mjeri upućeni u europske demografske trendove, iznose posve krive tvrdnje da Hrvatska po demografskim trendovima slijedi europske trendove. Brojčane činjenice kazuju da to nije istina. **Općepoznata je činjenica da je u Europi fertilitet nizak, ali od 12 najrazvijenijih europskih zemalja njih 9 ima i najbolje demografske trendove.** Između pojedinih europskih zemalja postoje nezanemarive razlike, jer najviši fertilitet imaju najrazvijenije europske zemlje poput Norveške, Švedske i Danske itd, a potonje imaju i najviše stope zaposlenosti ženskoga stanovništva u fertilnoj dobi. Međutim, u razvijenim državama s relativno povoljnim fertilitetom znatan je udio žena koje rade s nepotpunim radnim vremenom. Potonje se prije svega odnosi na skandinavske zemlje, one usto imaju i druge dobro razrađene mjere pronatalitetne obiteljske politike. Rijetka

iznimka između najrazvijenijih europskih država koje nemaju viši fertilitet jest Njemačka koja je pod povijesnim opterećenjem, ali je usto i tradicionalna država blagostanja bez razvijenih javnih politika skrbi za djecu koje bi podupirale usklađivanje obiteljskoga života i plaćenoga rada. Zato su žene u Njemačkoj kada rode uglavnom prisiljene privremeno napustiti posao. To pokazuje kako, bez odgovarajuće javne infrastrukture koja će omogućiti usklađivanje obiteljskoga života i plaćenoga rada, samo novčani poticaji u Njemačkoj nisu dovoljni. Njemačka unutar Europske unije pripada skupini zemalja s najslabijom institucionalnom podrškom obiteljima s djecom. Istraživanja Provedena u okviru Katedre za demografiju Ekonomskog fakulteta u Zagrebu pokazala su da je u Hrvatskoj – kao i u preostalim bivšim socijalističkim zemljama, ali i u Italiji i Španjolskoj – na mali natalitet jako utječu, između ostalog, egzistencijalni problemi, a to su nezaposlenost i nesigurna zaposlenost mladih i teško rješivi stambeni problemi mladih. Naravno, situacija se mijenja pa i sustav životnih vrednota ima utjecaja, ali to ne u tolikoj mjeri kako se obično misli. Naime, u skandinavskim zemljama u prosjeku veći broj djece imaju visokoobrazovane žene u odnosu na one s nižim obrazovanjem.

4) PROBLEMI KOJE TREBA RIJEŠITI

- a) **Izostanak razvoja u prostoru**, glavni je čimbenik demografskog praznjenja velikog prostora. Velika koncentracija visokoakumulativnih gospodarskih aktivnosti u tri velika grada razlog je gospodarskog zaostajanja u prostoru izvan neposrednog okružja tih gradova. Držimo da je to jedan od ključnih razloga neprekinute proizvodnje „viška stanovništva“ u Hrvatskoj kao i ukorijenjenosti takvih tendencija. Prostorna je komponenta razvoja izostala jer su investicije i otvaranje novih radnih mjesta u nepoljoprivrednim djelatnostima usmjeravane prvenstveno tamo gdje je već postojala temeljna gospodarska infrastruktura za podizanje velikih industrijskih kapaciteta. Zato se danas u Zagrebu i njegovom neposrednom okruženju nalazi preko 25% od ukupnog broja stanovnika Hrvatske, potom slijedi Split sa svojim priobalnim pojasom i Rijeka, isto tako sa priobalnim pojasom. Slavonija od 1960ih gubi populacijsku dinamiku jer stanovništvo iz visoko natalitetnih pasivnih krajeva više ne privlači plodna zemlja, a u slavonskim gradovima, dominantna, prehrambena industrija niske je tehnološke razine i ne inicira razvoj. U Slavoniji je, također, izostalo je podupiranje odgovarajućeg broja gradskih centara koji bi zadržali stanovništvo unutar regije.
- b) **Hrvatska nije odredila, usmjeravanjem investicija, mikro regionalne i regionalne nositelje razvoja;** to privatni kapital neće uraditi. Budući da regionalni urbani centri

nisu mogli, u dostatnoj mjeri, prihvatiti deagrarizirano stanovništvo iz svog gravitacijskog područja glavna migracijska kretanja bila su usmjerena u makro regionalne centre ili prema inozemstvu. Strategija razvoja u prostoru, izvan velikih gradova, mora se suočiti s činjenicom da je veliki dio Hrvatske zahvaćen dugogodišnjim depopulacijskim procesima gdje nema demografskih, ni potpunih infrastrukturnih, preduvjeta za iniciranje osjetnijeg gospodarskog razvoja koji bi zadržao postojeće i privukao novo stanovništvo.

- c) **Poseban i ključan su problem egzistencijalni problemi mladih.** Uz donošenje državne, i lokalna zajednica treba oblikovati **strategiju stambene opskrbe mladih**, to je prva i nužna, ali ne i jedina mjera. Pri tomu se misli na davanje pristupačnih kredita za kupovinu stanova ili izgradnju obiteljski kuća ili njihovu adaptaciju. Ako se nastavi kao do sada, da stambeni krediti ovise o politici banaka može se očekivati još brži trend snižavanja fertiliteta. Šanse mladih u rješavanju stambenog problema, ako im to roditelji nisu osigurali, postoje samo za one koji imaju zamjetno iznadprosječne prihode i sigurnu zaposlenost. To je u Hrvatskoj jedan od istaknutijih razloga koji je doprinio brzomu porastu neudanih i neoženjenih od početka 1990-ih.
- d) Uz stambenu strategiju vrlo važno mjesto zauzima **izgradnja infrastrukture za pomoć zaposlenim roditeljima koji podižu djecu**. To se u gradovima odnosi ponajprije na dovoljno kapaciteta u dječjim vrtićima i cjelodnevni boravcima za djecu u nižim razredima osnovne škole.
- e) Istraživanja pokazuju da u Hrvatskoj na odustajanje od imanja djece ili manjeg broja djece **utječe nezaposlenost i nesigurna zaposlenost (rad na određeno radno vrijeme)**. Zakon o radu poduzetniku daje mogućnost da zaposlena osoba može gotovo čitav radni vijek raditi na određeno radno vrijeme.
- f) **Često čujemo da će Hrvatska gotovo bezbolno riješiti svoje demografske probleme imigracijama, to je iluzija.** Sve razvijene zemlje provode selektivnu imigracijsku politiku, vodeći računa da ona bude balansirana, kako u odnosu na zaštitu domaće radne snage, tako i u odnosu na opće državne interese. Iskustva visokorazvijenih pokazuje da se imigracijom strane radne snage mogu ublažiti, ali ne i u potpunosti ukloniti negativni gospodarski učinci dugogodišnjih nepovoljnih demografskih trendova. Kada bi se problem nepovoljnih odnosa u dobnom sastavu stanovništva i duža nestašica na tržištu radne snage mogao riješiti useljeničkom politikom, nema dvojbe da bi se na to, sasvim sigurno u većoj mjeri nego do sada, odlučile razvijene zemlje. Naravno, pri tome mislimo na europske zemlje. Integracija

imigranata dugotrajan je, neizvjestan i vrlo skup proces. Hrvatsku je dugo revitaliziralo doseljavanje iz Bosne i Hercegovine, tu nije postojao problem integracije u hrvatsko društvo. Doseljenici su, bez obzira na konfesiju, pripadnici istog kulturno-civilizacijskog kruga.

g) **Činjenica je da sve razvijene zemlje koje imaju dugoročno stabilan i zamjetniji gospodarski rast imaju i neprekinuti blagi porast ukupnog broja stanovnika.**

Konačno, Hrvatska treba usvojiti dugoročnu populacijsku politiku s nizom mjera koje će biti međusobno koordinirane. **Pojedinačne i međusobno nekoordinirane mjere imaju ograničen i vrlo kratak utjecaj. Što to znači? Primjerice: sve pronatalitetne mjere koje poduzima Grad Zagreb ne mogu dati puni učinak, sve dotle postoje stambeni problemi za mlade, dok osoba koja želi imati djecu dugo radi na određeno radno vrijeme, a Zakon o radu daje tu mogućnost bez jasnih kriterija itd.** Kako se odgovorna osoba može odlučiti na djecu ukoliko joj se svaki mjesec produžuje radni odnos. Ili, kako se bračni par može odlučiti na dijete, bez „baka-servisa“, ako oboje rade subotom i nedjelom, a poznato je da u te dane samo subotom do podne, i to ne svugdje, rade jaslice i vrtići.

Grad Zagreb već godinama provodi cijeli niz mjera pronatalitetne politike za čije ćemo provođenje, po dolasku na vlast, tražiti osiguranje sredstava u proračunu kako bi se iste provodile u cijeloj državi. To su:

1. Pomoć u obiteljskim paketima
2. Pomoć djeci u mliječnoj hrani
3. Dječje ljetovanje
4. Novčana pomoć za opremu novorođenog djeteta
5. Novčana pomoć korisnicima doplatka za pomoć i njegu i osobnu invalidninu
6. Pomoć za podmirenje troškova stanovanja
7. Prehrana u pučkoj kuhinji
8. Izrada *socijalne iskaznice* svim korisnicima mjera demografske i socijalne politike u GZ, radi uklanjanja administrativnih zapreka i jednostavnijeg ostvarivanja pojedinih prava i pomoći građana
9. Izrada vodiča za obitelj sa kompletnim informacijama o ostvarivanju određenih prava, pomoći i drugih usluga u GZ

10. Podupiranje aktivnosti te osiguravanje rada volonterskim i drugim udrugama za skrb o starijim i nemoćnim osobama, posebno Hospicijskom pokretu, radi jačanja solidarnosti među generacijama i doprinosa kvalitetnijem životu onemoćalih starijih osoba
11. U sklopu gerontoloških centara organizirati gerontološke servise, radi korištenja potencijala umirovljenika i nezaposlenih osoba starijih od 50 godina, i prijenosa njihova znanja i vještina za mlađe generacije
12. Prevencija neprihvatljivog ponašanja djece i mladeži

Pored toga, dolaskom na vlast založit ćemo se za nacionalno provođenje modela sufinanciranja i subvencioniranja djece, učenika i studenata po uzoru na model kojeg Grad Zagreb već provodi, a koji uključuje slijedeće mjere:

1. Subvencioniranje cijene gradskog prijevoza (ZET) učenicima osnovnih i srednjih škola te studentima po Odluci o socijalnoj skrbi
2. Produženi boravak u osnovnim školama
3. Sufinanciranje prehrane u osnovnim školama
4. Financiranje troškova prijevoza sudionika programa Škole u prirodi, programa poduke plivanja, programa natjecanja i smotri kao programa izvanškolskih aktivnosti za učenike osnovnih škola
5. Financiranje programa Škola u prirodi
6. Financiranje programa Vikendom u sportske dvorane
7. Izvannastavne aktivnosti za učenike srednjih škola
8. Nabava udžbenika za učenike osnovnih i srednjih škola
9. Financiranje programa Pomoćnici u nastavi za učenike osnovnih i srednjih škola
10. Stipendije
11. Subvencije Grada Zagreba prema prihodovnom cenzusu u predškolskom odgoju i obrazovanju
12. Vjerski i privatni dječji vrtići
13. Dadilje

Ključno je ne izgubiti iz vida da bez dugoročne pronatalitetne politike koja podrazumijeva niz dobro koordiniranih i općepoznatih mjera pronatalitetne politike, od lokalne zajednice do razine države, u Hrvatskoj nema demografskog oporavka.